

УДК 377.3:[33:63] (477)

Г. А. БІЛЕЦЬКА,

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри екології
Хмельницького національного університету, м. Хмельницький*

ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ-АГРАРНИКА

У статті проаналізовано сутність поняття “екологічна компетентність”. Установлено й охарактеризовано компоненти екологічної компетентності фахівця-аграрника, визначено шляхи її формування у процесі фахової підготовки у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: компетентнісний підхід, екологічна компетентність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі суспільного розвитку надзвичайно актуальною є проблема екологічної освіти молоді. Особливої важливості вона набуває у підготовці студентів сільськогосподарських вищих навчальних закладів (ВНЗ), оскільки від сформованості екологічної компетентності фахівців-аграрників безпосередньо залежить ефективність процесів охорони навколишнього середовища від забруднення і руйнування, зниження ресурсоемності сільськогосподарського виробництва, впровадження природодоцільних систем землеробства і тваринництва, виробництво екологічно чистої продукції, оптимізація агроландшафтів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Різні аспекти екологічної освіти і виховання знайшли відображення у працях О. М. Захлебного, І. Д. Зверева, Є. А. Когай, В. С. Крисаченка, Л. Б. Лук'янової, М. М. Мамедова, М. М. Моїсеева, Г. П. Пустовіта, Н. А. Пустовіт, В. О. Сластьоніної, С. В. Совгіри, А. В. Степанюк, І. Т. Суравегіної, А. Д. Урсула, С. В. Шмалей та ін.

У наукових дослідженнях існує велика кількість тлумачень дефініції “екологічна освіта”, які часто мають суттєві розбіжності. У результаті аналі-

зу філософської і психолого-педагогічної літератури можна зробити висновок, що екологічна освіта є системоутворюючим компонентом усього освітнього простору, визначає його стратегічні цілі і провідні напрями, дозволяє реалізувати право громадян на життя у сприятливому навколишньому середовищі. З такої точки зору, на нашу думку, надзвичайно слухним є визначення Л. Б. Лук'янової: "...екологічна освіта – це не частина освіти, а новий сенс і мета сучасного освітнього процесу – унікального засобу збереження й розвитку людини і продовження людської цивілізації, це процес, який перебуває у постійному розвитку і є результатом переорієнтації та узгодження різних дисциплін" [1, с. 54].

Сучасні тенденції професійної освіти найбільшою мірою відображає компетентнісний підхід, концептуальна ідея якого висунута експертами Ради Європи і сприйнята педагогічною громадськістю України як така, що повністю узгоджується з ідеями входження країни в європейський освітній простір. Так, у Законі України "Про вищу освіту" зазначено, що кожний галузевий стандарт підготовки фахівця повинен містити вимоги до компетентності та інших соціально важливих якостей випускника вищого навчального закладу, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності й умінь для їх реалізації [2].

Ідеї компетентнісно-орієнтованої освіти розкриті у працях Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, Е. Ф. Зеєра, І. А. Зимньої, В. В. Краєвського, О. І. Локшиної, А. К. Маркової, Л. І. Паращенко, В. А. Петрук, Т. А. Петухової, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, В. В. Серікова, А. В. Хуторського, О. В. Шестопалюка та ін.

Українські педагоги під поняттям "компетентнісний підхід" розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика містить знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [3].

З позицій компетентнісного підходу, загальним інтегрованим результатом екологічної освіти є екологічна компетентність. Дослідженню основних підходів до формування екологічної компетентності, сутності і структури цього поняття присвячені праці О. О. Колонькової, В. В. Маршицької, Н. А. Пустовіт, Л. Д. Руденко, Л. М. Титаренко, С. В. Шмалей та ін.

На думку С. В. Шмалей, екологічна компетентність – це головна мета і результат екологічної освіти, інтегральний особистісний розвиток, який за-

безпечує здатність виокремлювати, розуміти, оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування [4].

Л. М. Титаренко визначає екологічну компетентність як здатність особистості приймати рішення і діяти так, щоб наносити довкіллю якомога меншої шкоди; здатність застосовувати екологічні знання й досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної діяльності [5].

Сьогодні, у зв'язку з необхідністю реалізації екологічних принципів у сільському господарстві, особливої актуальності набуває екологічна освіта фахівців-аграрників. Разом з тим у педагогічній теорії і практиці питання, пов'язані з виявленням специфіки екологічної освіти студентів у сільсько-господарських ВНЗ у контексті компетентнісного підходу і формуванням екологічної компетентності, представлені поодинокими дослідженнями (В. Я. Білоножко, В. П. Онопрієнко, С. П. Полторецький, Ю. В. Рибалко та ін.).

Метою статті є вивчення сутності екологічної компетентності фахівців-аграрників, аналіз її компонентів та визначення шляхів формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарське виробництво характеризується значними масштабами залучення природних ресурсів, різноманітністю і складністю проблем природокористування. Це пояснюється наявністю у його складі підприємств різних галузей, для яких властиві специфічні риси впливу на навколишнє середовище. Різноманітність галузей сільського господарства зумовлює наявність великої кількості напрямків підготовки фахівців ("Агрономія", "Захист рослин", "Лісозаготівля" тощо). Незалежно від напрямку підготовки фахівці-аграрники повинні вміти не тільки забезпечувати "економічно ефективне виробництво у сільському господарстві, а й ... взаємодіяти з природним середовищем на засадах екологічної свідомості [6, с. 21]. Здійснювати екологічно доцільну професійну діяльність може лише екологічно компетентний фахівець.

Ми з'ясували, що екологічна компетентність – це складна і багатофакторна характеристика, формування якої потребує виділення і дослідження її компонентів. У структурі екологічної компетентності фахівців-аграрників ми виділяємо мотиваційний, когнітивний, практично-діяльнісний, емоційно-вольовий і ціннісно-змістовний компоненти.

Мотиваційний компонент – це система мотивів екологічно-доцільної діяльності, розуміння цінності природи для суспільства і людини, готовність і бажання раціонально використовувати природні ресурси.

З точки зору концепції сталого розвитку, яка виходить з необхідності синтезу трьох взаємопов'язаних аспектів (природа, суспільство, економіка) у вирішенні проблем навколишнього середовища, мотиваційний компонент, крім особистісно-значущих мотивів, також повинен включати соціально-значущі мотиви екологічної діяльності, а саме: бажання зберегти природні багатства для майбутніх поколінь і примножити їх досягненням економічного і науково-технічного прогресу в межах природної ємності природних екосистем тощо.

Мотиваційний компонент екологічної компетентності фахівця-аграрника передбачає поєднання інтересів і потреб, які спонукають до здійснення екологічно доцільної професійної діяльності та екологічно-значущих якостей особистості, що визначають усвідомлення необхідності збереження природи, переконаність у причетності до охорони навколишнього середовища, бажання брати участь у природоохоронній діяльності, прагнення і готовність до самоосвіти і професійного саморозвитку.

Основними елементами когнітивного компонента екологічної компетентності фахівців сільського господарства є знання про: процеси та явища, що відбуваються у природі і суспільстві; роль і місце людини у сучасному світі, тобто елементи сучасної природничо-наукової (у тому числі й екологічної) картини світу; знання основних законів екології та їх значення у сільськогосподарському виробництві; знання особливостей функціонування агроекосистем й основ їх раціонального використання; знання про види екологічних проблем у сільському господарстві та причини їх виникнення; знання про якість навколишнього середовища та способи її оцінки (моніторинг довкілля, екологічна експертиза); знання механізмів (правові, економічні, освітні тощо) і способів вирішення екологічних проблем; знання шляхів підвищення стійкості агроекосистем.

Оскільки будь-яка діяльність обумовлюється, насамперед, цілями, важливого значення набувають знання про цілі екологічної діяльності: загальні цілі екологічної діяльності – досягнення коеволюції суспільства і природи та цілі екологічної діяльності майбутнього фахівця-аграрника.

Практично-діяльнісний компонент екологічної компетентності – це види і способи діяльності, спрямовані на формування пізнавальних та практичних умінь екологічного характеру, зокрема: умінь обґрунтовувати

екологічно-доцільне використання ресурсів; уміння оцінювати характер і направленість негативних впливів сільськогосподарського виробництва на природні комплекси та їх компоненти; уміння встановлювати причини таких впливів і розробляти систему заходів щодо їх обмеження та запобігання; уміння визначати наявність екотоксикантів в об'єктах навколишнього середовища і сільськогосподарській продукції; уміння обґрунтовувати екологічно безпечні технології виробництва сільськогосподарської продукції; уміння організовувати і здійснювати екологічний моніторинг; уміння оцінювати екологічні збитки; уміння проводити екологічну експертизу.

Екологічні взаємодії стимулюють людину до аналізу своїх емоційних станів і поведінки. Прагнення людини досягнути поставлених цілей залежить від її вольових якостей і здатності до морального самоконтролю. Воля передбачає боротьбу мотивів, самообмеження, свідоме підпорядкування діяльності екологічно-значущим цілям, тому для екологічної компетентності фахівця-аграрника важливі такі вольові якості: дисциплінованість й організованість; самостійність; наполегливість; рішучість; ініціативність. Ці якості складають емоційно-вольовий компонент екологічної компетентності.

Сьогодні в екологічній освіті акцент зміщується з вивчення природи і основ екологічної науки на формування екологічної свідомості. Така ціль екологічної освіти відповідає ідеям концепції сталого розвитку. Її реалізація, насамперед, здійснюється через систему екологічних цінностей, яка є внутрішнім орієнтиром екологічної діяльності. Саме тому, у змісті екологічної компетентності доцільно виділяти ціннісно-змістовний компонент – соціоприродні, еколого-моральні, еколого-гуманістичні, еколого-естетичні цінності, цінності існування в природі, визначення життєвої стратегії, практичної екологічної діяльності.

Структурний взаємозв'язок компонентів екологічної компетентності фахівця-аграрника можна представити таким чином: життєва потреба в саморозвитку, в існуванні у гармонії з природою мотивує практичну екологічну діяльність. Екологічні знання забезпечують усвідомлення цінності природи. Переживання цих цінностей забезпечує емоційно-вольову регуляцію діяльності і збагачення особистісних смислів, які призводять до трансформації системи потреб у відповідності із цільовими установками сталого розвитку.

Формування екологічної компетентності студентів сільськогосподарських ВНЗ – складний системний процес, який передбачає набуття знань й умінь та їх трансформацію в компетенції, а також світоглядні, мораль-

но-ціннісні та інші аспекти розвитку особистості. На нашу думку, формуванню екологічної компетентності майбутнього фахівця-аграрника буде сприяти:

внесення у нормативну частину навчального плану підготовки фахівців-аграрників дисципліни “Основи екології” (“Екологія”);

внесення у вибіркочу частину навчального плану дисциплін екологічного спрямування, таких як: “Агроекологія”, “Ландшафтна екологія”, “Екологія лісового господарства”, “Агроекологічний моніторинг”, “Інженерна екологія” тощо. Їх перелік повинен залежати від напряму підготовки;

екологізація змісту всіх дисциплін природничо-наукової, професійної та практичної підготовки фахівця-аграрника;

введення у випускчу кваліфікаційну роботу розділу з охорони навколишнього природного середовища.

Висновок. Екологічна компетентність фахівця-аграрника – це складна, інтегративна характеристика особистості, що відображає мотиви екологічної діяльності, володіння екологічними знаннями і природно-доцільними видами діяльності, вольові якості та цінності особистості, які визначають активну позицію особистості у галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, забезпечують здатність застосовувати екологічні знання й досвід у професійних і життєвих ситуаціях, здійснювати професійну діяльність у галузі сільського господарства з позицій екологічної обґрунтованості і доцільності.

Перспективними напрямками подальших досліджень удосконалення екологічної освіти майбутніх фахівців-аграрників є уточнення комплексу екологічних компетенцій, а також розробка методичних питань формування екологічної компетентності.

Список використаної літератури

1. Лук'янова Л. Б. Теорія і практика екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Лук'янова Лариса Борисівна. – К., 2006. – 465 с.
2. Про вищу освіту : Закон України : [прийнято Верх. Радою 17 січня 2002 р.]. – К., 2009. – 360 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 112 с. – ISBN 966-8039-50-5.

4. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. пед. наук : 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Шмалей Світлана Вікторівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005. – 44 с.

5. Титаренко Л. М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Титаренко Лариса Миколаївна. – К., 2007. – 318 с.

6. Онопрієнко В. П. Теоретико-методичні засади екологічної підготовки фахівців сільського господарства : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Онопрієнко Володимир Петрович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 44 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Коломієць А. М.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2013.

Белецкая Г. А. Экологическая компетентность будущего специалиста-агрария

В статье проанализировано понятие “экологическая компетентность”. Выявлены и охарактеризованы компоненты экологической компетентности специалиста-агрария, определены пути ее формирования в процессе профессиональной подготовки в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: компетентностный подход, экологическая компетентность.

Biletska H. A. Ecological competence of future agrarian expert

The article concerns the analysis of the notion of “ecological competence”. The components of ecological competence of agrarian expert have been determined and characterized; the ways of its formation in the process of professional training at the higher educational establishment have been described.

Keywords: competence approach, ecological competence.